

שני שירים מרבי נתן בעל הערוך (לסיום ספרו)

נִצַּח סֵלָה וְעַד יִתְאַדָּר בְּפִי כָּל הַבְּרִיּוֹת מְבוֹרָךְ וּבְרוּךְ
 תּוֹקֶף וְאוֹן בְּרַחֲמָיו עֵינֵי מְנִי לְעָרוֹךְ וּלְפָרֵט בְּסֵדֶר סֵפֶר הָעָרוֹךְ
 נוֹרָאוֹת בַּעֲשׂוֹתוֹ לֹא אֶקְוֶה עַד נִחְסֵל לְהַשְׁלִימְנִי בְּלִי מְרוּךְ
 בְּרוֹב חֲסָדָיו בְּבֹא לְטָהֵר מִסִּיעֵינִי סִיעֵנִי וְאַמְצָנִי בְּלִי פִירוּךְ
 יִגְעָתִי עֲבוּר תִּיבוֹת הַקָּשׁוֹת דִּיבּוּר עִם דִּגְמוֹ הֵנָּה כָּרוּךְ
 רִיגוּגִי הַשְׁלָם בְּשִׁישִׁי בַּתְּשָׁעָה עָשָׂר לִירַח בּוֹזָה מִנְבֹּזָה דָּרוּךְ
 בְּשָׁנַת ד' א תתס"א לִיצִירָה ל'ג וְאַלְף לְחָרְפֵּן בֵּית קוֹדֶשׁ הָעָרוֹךְ
 ית"ג וְאַלְף לְמִנִּיין שְׁטָרוֹת לְעַם כְּכָבֶשׂ לִפְנֵי גּוֹזֵזוֹ סָרוּךְ
 יְמֵי שָׁנוֹת פְּשִׁיטַת סָרְרוֹת חֻקֵּי גִדָּף בְּקָרוֹן מוֹשְׁכֵי קָרוּךְ
 חֵיל כְּהַגְבִּירִי בֹזָה כֵּן יִגְבִּירֵנִי לְלִמּוּד וּלְלִמְדָּה נְוֹלִי (וְאַרְוֹךְ) [הָאָרוּךְ]
 יִחְלִיף כּוֹחִי לְשִׁמּוֹר וּלְעֲשׂוֹת פְּקוּדָיו לְבֵן יְרוּץ מִגְדָּל כָּרוּךְ
 אֶכֶן פְּעוּלָתִי לְבוֹרְאִי לְחֻדוֹתִי בְּקִיבוּץ מְשׁוֹלְחִים בְּלֹא סֵפֶר תִּירוּךְ

- א. יתגדל ויתנשא.
- ב. חיזקני.
- ג. כעושה נוראות שלא קיויתי להן, ככתוב "בעשותך נוראות לא נקוה" (ישעיה סד, ב).
- ד. רפיון, ע"פ הכתוב "והבאתי מרד בלבבם" (ויקרא כו, א).
- ה. כמאמר חז"ל "הבא לטהר מסייעין אותו" (שבת קד).
- ו. שבר, משבר.
- ז. קשור עם הדגמה.
- ח. תשוקתי, כמיהתי, כתרגום יונתן על "כמה לך בשרי" (תהלים סג, ב) – "רגיג לה בסרי".
- ט. ביום ששי.
- י. בחודש אדר שבו מרדכי, הנבזה בעיני המן, דרך על בוזוהו, כמובא באסתר רבה (ו, ה): "סמוך קדלי ואת דרוס עלוי... דאמר כתבא "ואתה על במותימו תדרך" (דברים לג, כט).
- יא. שנת 1101 למינינם.
- יב. שנת תי"ג.
- יג. נגרר, נמשך.
- יד. כמו "אנא עבידנא סררותא דמתא" (קדושין עו:) – השררה, השלטון של העיר.
- טו. כמובא בב"ר (ב, ד): "זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה הייתה אומרת להם: כתבו על קרן השור שאין לכם חלק בא' ישראל"; מגין השטרות החל מזמן התפשטות מלכות יון.
- טז. עגלה באיטלקית.
- יז. אריגתי, מסכתי האריכה, ע"פ "וחדא נוולא בסתרקי" (ב"ב יג:).
- יח. ככתוב "מגדל עו שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב" (משלי יח, י).
- יט. מגורשים, כלשון התלמוד "בת משולחת מה היא לכהן" (נדה סט:).
- כ. ספר כריתות, כתרגום יונתן "וכתב לה ספר כריתות" (דברים כד, א) "ויכתוב לה ספר תירוכין".

לַמַּעַן (ויחוד) שֵׁם קָדְשׁוֹ יִמְהַר לְהַכְחִיד זִוְכָּחִי לְאִין בְּמוֹ צִירוּף^{כא}
 חֵישׁ יַחִישׁ לְהַעֲלוֹתֵינוּ אֶבֶר בְּאִין עֵיוֹף וְכִישׁוּל וְנִיתוּק שְׁרוּף^{כב}
 זְקוּף יִזְקוּף כְּפּוּפִים לְמַכַּת מְחוּצִים^{כג} וְלַחוּצִים יִרְבֶּה תִירוּף^{כד} וְאִירוּף^{כה}
 לְרִנְנוֹ יְרוּם בְּכָבוֹד^{כו} בְּכַת שְׁלִישִׁית^{כז} יִזְכִּירֵנִי לְהַשְׁתַּעֲשֹׁעַ בְּעוֹלָם אִירוּף^{כח}

נִדְרִי נִדְרָתִי לֹאל וְשִׁילְמָתִי^א פֶּהוֹגֵן וְכְשִׁוְרָה^ב
 תִּרְנְנָה שְׁפָתִי כִי לֶף אֲזַמְרָה^ג וְאֲשִׁירָה^ד
 נִיב מוֹצָא שְׁפָתִי חֵיל בְּזִירוּתָנִי לְנִטוּרָה^ה
 בְּתַגִּין וְזִיוִנִין (בְּדַתְתַּגָּא) [כְּדַת תַּגָּא] לְהַדֵּר סֶפֶר תוּרָה^ו
 יְתִירוֹת וְחִסְירוֹת פְּתוּחַ וְסָתוּם^ז בְּלִי תַמוּרָה^ח
 רִישׁ שִׁטָּה לְסִדּוּר וְחֲצִי בְּדִקְדּוּק לְהִיאֲמָרָה^ט
 בְּיַד שְׁמוּאֵל הַסּוֹפֵר מִן טְרַנְטוּס^י הָעִירָה^{יא}
 יְפוֹי מְטַפַּחַת וְשׁוֹשִׁיפָא^{יב} בְּיַד רַחֵל הַצִּעִירָה^{יג}
 יְגוֹנִי הוֹרֵב בְּאַרְבָּעָה שְׁחִינָנִי^{יד} אֲזוּר בְּגִבּוֹרָה^{טו}
 חוֹצְבִי^{טז} סִימָנִי אֵב הַמּוֹן יְלָדִים לְהַגְבִּירָה^{טז}

1234567

אוצר החכמה

- כא. כתרגום "יזכחו לשדים לא אלה" (דברים לב, יז) "דבחו לשדים דלית בהון צרוך".
 כב. ככתוב "אין עיף ואין כושל בו... ולא נתק שרוך נעליו" (ישעיה ה, כז).
 כג. פצועים ומוכים.
 כד. ע"פ הכתוב "ועלהו לתרופה" (יחזקאל מז, יב).
 כה. ארוכה מקביל לתרופה ככתוב "כי אעלה ארכה לך" (ירמיה ל, יז).
 כו. ככתוב "קרנו תרום בכבוד" (תהלים קיב, ט).
 כז. ע"פ המאמר בתלמוד (חגיגה יד:) "אתם תלמידכם ותלמידי תלמידכם מזומנים לכת שלישית".
 כח. כמאמר חז"ל "למען יאריכון ימך בעולם שכולו ארוך" (חולין קמב.).
 א. ככתוב "ונדרו נדר לה' ושלמו" (ישעיה יט, כא).
 ב. ע"פ ב"ר (דג, ט) כהגן וכשורה עשה.
 ג. ככתוב "תרננה שפתי כי אזמרה לך" (תהלים עא, כג).
 ד. ככתוב "אשירה ואזמרה לה'" (תהלים כז, ו).
 ה. ע"פ "בורא ניב שפתים" (ישעיה נז, יט).
 ו. פי' אשר זירותני בחיל לשמור ניב ומוצא שפתי".
 ז. כמאמר רבא במנחות (כט:) "שבעה אותיות צריכות שלשה זיונים ואלו הן: שעטנ"ז ג"ץ".
 ח. על-פי הברייתא המובאת בשבת (קג:) "וכתבתם" – שתהא כתיבה תמה... פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה, סתומה לא יעשנה פתוחה.
 ט. עיר דרומית באיטליה.
 י. ע"פ התרגום לכתוב (ישעיה ג, כב) "והמעטפות והמטפחות" – "ושושיפא".
 יא. יגוני התרבה כמות ארבעת הילדים אשר חנני ה'.
 יב. ככתוב "נאזר בגבורה" (תהלים סה, ז).
 יג. במוכן כפול ע"פ "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה" (משלי ט, א), "הביטו אל צור חצבתם" (ישעיה נא, א), ומצד אחר "כי חצבת לך פה קבר" (ישעיה כב, טז).
 יד. פי' חקקתי סימנים (לציינם בפסוקים) אב המון ילדים (כסגולה ע"מ) לגדלם על ברכי התורה.

ילדים סימני יחי ראובן^{טו} ויחי עוד^{טז} להישמרה
 אותותיו ילד ילדי^{יז} מה רב טובך^{יח} להיטמרה^{יט}
 לריק^כ הסימנין ואחד לא נתקיים בגמרה
 שופלתי מהם ורוחי חובלה עליהם להיצמרה^{כב}
 ראשון הנה בשלשים יום ויחאל נקרא^{כג}
 השני בנימין כבשמונה שנים נותן בנקרה^{כד}
 השלישי שבתי בן שלש הכנסתיו לקבורה
 הרביעי לא זכיתי למוהלוי^{כה} ונפשי שבורה
 נאמן עלי הדיין^{כו} בכל אשר הוקרה
 צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא^{כז}
 זאת נחמתי בעניי^{כח} בהדריכי ביראתו הטהורה
 כנגד פניי תמיד יראתו בקדושה ובטהרה
 ותקנותי לסריות^{כט} ולהישפט פני אש כוערה^ל
 והמיתי והמיתי אחר מצות בוראי להעירה^{לא}
 אבי סוכים^{לב} ורפן של כל גודרי גדירה
 לדורות קבע מצוה לשוגגים בית דירה^{לג}

הפסוק

לוצר החכמה

- טו. פי' את בני הראשון סימנו בכתוב "יחי ראובן ואל ימות" (דברים לג, ו).
 טז. הבן השני ע"פ "ויחי עוד לנצח לא יראה השחת" (תהלים מט, י).
 יז. סימנו הניתן.
 יח. הבן השלישי בכתוב "ילד ילד לנו" (ישעיה ט, ה).
 יט. והבן הרביעי בכתוב "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (תהלים לא, כ).
 כ. רומז למלה "צפנת" ע"פ התרגום לכתוב (בראשית מא, מה) "צפנת פענח" – "דמטמרן".
 כא. ע"פ הכתוב "ותם לריק כחכם" (ויקרא כא, ב), "ואני אמרתי לריק יגעתי" (ישעיה מט, ד).
 כב. פי' רוחי חובלה על מיתת הילדים עד שאני אחוז צמרמורת כלשון המשנה (נדה פ"ט מ"ח) "וכמין צמרמורת אוחזין אותה".
 כג. נראה שהשם ניתן על שם אביו.
 כד. פי' בקבורה מלשון הכתוב "ושמתוך בנקרת הצור" (שמות לג, כב).
 כה. אמנם הרא"ש במר"ק פ"ג ס' פ"ח מביא בשם רב נחשון גאון שמלין לתינוק שמת בתוך שלשה או ארבעה ימים, אך כנראה לא בכל הקהלות נתקבלה הלכה זו.
 כו. ע"פ דברי ר' אליעזר: "נאמן עלי הדיין" (ע"ז טז:).
 כז. ככתוב בתהלים (קטז, ג–ד).
 כח. ככתוב בתהלים (קיס, ג).
 כט. פי' לריח רע וסרחון, כמאמר חז"ל "תקות אנוש רמה" (אבות פ"ד מ"ד).
 ל. פי' ולהשפט לפני גיהנום שהוא אש כעורה.
 לא. ע"פ המדרש (ויקרא רבה כב, ב) "שכל מי שהומה ומהמה אחר המצוות, ומצוה קבועה לדורות אין לו, מה הנאה יש לו, תדע לך שהוא כן, שהרי משה – כמה מצוות וצדקות עשה וכמה מעשים טובים היו בידו ויש לו מצוה קבועה לדורות, הדא הוא דכתיב "אז יבדיל משה" (דברים ד, מא).
 לב. משה רבינו כמובא בויקרא רבה (א, ג) "אבי סוכו" – שהיה אביהם של נביאים שסוכין ברוח הקודש.
 לג. צרי מקלט.

בוחן כליותי כל צעדים סופר בספירה^ל
 לי אני עבדו ברחמי זירז בחפירה^ל
 לתקן מצוה קבועה מקום ראוי להכשירה^ל
 לטבול שם בצניעות כל צנועה וכשירה
 מקור מים חיים^ל בשנת דתמ"ח ליצירה^ל
 בשום ענין לקיחה לא יתבייש להיעצרה^מ
 אם יפתקמ^א בערב ישוב לאיתנו בשחרה
 לבל יחסר מ' סאה כפירוש רוכבי צחרה^{מב}
 טול (בריד) [פריד]^{מג} היבנתי בימי ילדות ושחירה^{מד}
 והרציתי^{מה} להורי ומורי להטעים ישרו בסחירה^{מי}
 ואיסתברא ליה וקבעה לאתר משוב לאחורה^{מז}
 ניהגנו ב' כותנות בד להלביש מחופשי^{מח} חירה^{מט}
 פעמים רבות [אמרתי] אחת מהן להיחסרה^נ
 ומיאנו לקבל ונראה הדבר כעין בקירה^{נא}
 עד שנפטר אדוני^{נב} ומנוי^{נב} התחלתי להבצירה^{נב}

- לד. ככתוב "ובחן לבות וכליות א' צדיק" (תהלים ז, י).
 לה. ככתוב "וכל צעדי יספור" (איוב לא, ד).
 לו. בחפירת המקוה.
 לז. להכינה, להתקינה.
 לח. ככתוב "מקור מים חיים" (ירמיה ב, יג).
 לט. שנת 1088 למנינם.
 מ. ע"פ הכתוב "ויבשו מקורו ויחרב מעינו" (הושע יג, טו).
 מא. ע"פ הברייתא "מקוה שיש בו עשרים ואחת סאה מי גשמים ממלא בכתף תשע עשרה סאה ופותקן למקוה והן סהורין" (תמורה יב:) היינו דרך המשכה.
 מב. כדרשת חז"ל: מאי דכתיב "רוכבי אתונות צחורות" ... רוכבי אתונות - אלו תלמידי חכמים שמהלכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד בו תורה, צחורות - שעושין אותה כצהרים (עירובין נד:).
 מג. במובן הלבשת תכריכים למתים, ע"פ גירסת הרי"ף בברכות (מ:) והרא"ש בחולין פ' כסוי הדם סי' ו'.
 מד. ימי נעורים ע"פ הכתוב "כי הילדות והשחרות הבל" (קהלת יא, י).
 מה. סיפרתי, כמו "הרצה דברים" (חגיגה יד:).
 מז. ישיבת חכמים בעיגול.
 מז. לחזור לתקופה שהיו מלבישין לנפטרים בגדים יקרים.
 מח. כינוי למתים כמאמר חז"ל "כיון שמת אדם נעשה חפשי בן התורה ומן המצוות" (שבת ל.).
 מט. לימוד תורה, כמאמר חז"ל "חרות על הלוחות" אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה (אבות פ"ה מ"ב).
 נ. להחסיר אחת הכתונות.
 נא. הפקרות כלשון המשנה (פאה פ"ו מ"א) "הבקר לעניים הבקר". והכוונה המון העם מיאנו לקבל התקנה, שהתקנה נראתה בעיניהם כהפקרות לנגוע במנהג ישן.
 נב. פ"י אבי.
 נג. ממנו.

ומאז קבלו הכל ואין ממאן בפצירה^ג
 ואילו עמדנו בניהוג קדמון לתכריף צרדא^י
 מפני מחטטי שכבי^י היתה גדולה גדירא^י
 (בחילול) [בהילול]^י שלישי שלכן אחי הגדול בשכרה
 חזיתי מזירקא טויה^י והדם (קדוש) [קרוש] בשכרה^י
 כזית במקום אחד שהיא היתה מתרה^י
 וקיבלתי להבדיל גידי צואר לדמות לעפרא
 ושאמרו רבותי^י חתכיה ומלחיה ושפיר לקדירא
 כשנתחלחל^י בשחיטה ואי לא – אסור, למדורא^י
 בקיבוץ לעסק תשובה היפקתי^י זו הסברה
 וקיבלו עליהם זו התקנה רבי החבורה
 ובעוננינו היכננו^י אבי ואחי כנסת מפוארה
 שם הנכבד והנורא במורא שמה לפארה
 בירח אחד בד' תתס"ב^י נשלמה בהדירא^י
 והתחלנו ליחד יחוד רם ונשא^י בתדירא
 יהי רצון מלפני הפודינו מכל צרה^י
 מלהתנודד ממנה עד ביאת חמוץ מבצרה^י

- גד. להפחית.
 נה. בבקשה, מלשון "ויפצר במ מאד" (בראשית יט, ג).
 גו. מכוון למאמר חז"ל "בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו... עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ... והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא דבר זוזא. (מ"ק כז:). פי' בגד זול שמחירו זול.
 גז. ע"פ מאמר חז"ל "קא מחטטי שכבי" (יבמות סג:). פי' חופרים ומחפשים בקברי מתים.
 נח. היתה מניעה גדולה מהגזלנים הפותחים את הקברות להפשיט תכריכי מתים.
 נט. כחתונת.
 ס. בן שלישי של אחי.
 סא. ראיית גידי הצואר (מלאי דם) צלויים, ע"פ המוזכר בחולין (צג:). "אומצא ביעי מזירקא".
 סב. בחזק.
 סג. מותרת, ע"י תוס' חולין (צג:). ד"ה רישא.
 סד. במס' חולין (צג:).
 סה. כשנוקב, כלשון התלמוד (חולין קיט:). "חלחולי מתחלחל".
 סו. ואם לא נוקב – אסור לצלות ויש להשליכו למדורה.
 סז. מלשון התלמוד "פה מפיק מרגליות" (קדושין לט:).
 סח. נכתוב "בעניי הכינות לבית ה'" (דה"י כב, יד).
 סט. ברביעי בניסן שנת 1102 למנינם.
 ע. בהידור.
 עא. ע"פ הכתוב "רם ונשא שוכן עד" (ישעיה נז, טו).
 עב. ע"פ הכתוב "אשר פדה את נפשי מכל צרה" (שמואל"ב ד, ט).
 עג. ע"פ הכתוב "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה" (ישעיה סג, א).

והעירי^{עד} אשר בידו הכל (כל יוצר) [כל יוצר] פחרא^{עה}
 לסדר ספר הערוך לכל רוכבי צחרה^{עו}
 תיבות הקשות מתורה שבעל פה לחברה
 כל אשר יבקשנה ימצאנה במהרה לשברה^{עז}
 בלי עצבון ועמל במקום שהיא מובהרה^{עח}
 שבת הוד ותפארת לעימיה שרא נהורא^{עט}
 שיעצני והשכילי [ללכת] בדרך הטובה והישרה
 מה ששמעתי וראיתי וסברתי^פ בערך לשטרה^{פא}
 כתפוחי זהב במשפיות כסף^{פב} בלי לסתורה
 כשיזכירוני בזה הספר שפתי (לרוב כדגורה) [לדובב בדגורה]^{פג}
 בסתר פניו להחסות באהלך עולמים אגורה^{פד}

- עד. זירז, עורר ע"פ הכתוב "העיר ה' את רוח כרש מלך פרס" (עזרא א, א).
 עה. ע"פ התרגום בירמיה (ית, ו) "הנה כחומר ביד היוצר" - "כמא דטינא ביד פחרא".
 עו. מוסבר לעיל הערה מ"ב.
 עז. לשבר את האוזן - להשמיע דברים בצורה ובאופן שיקל על השומע לקלטם ולעמוד על תכנם. ראה רש"י שמות יט, יח.
 עת. הענין נעשה בהיר ומובן.
 עס. ע"פ הכתוב "ונהורא עמה שרה" (דניאל ב, כב).
 פ. ביארתי ופירשתי.
 פא. לכתוב בשטר - כתב ע"פ דה"ב (כו, יא) "ביד יציאל הסופר ומעשיהו השוטר".
 פב. ע"פ הכתוב "תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו" (משלי כה, יא).
 פג. שקבר, ע"פ התרגום "זיעשו גל" - "זיעבדו דגורא" (בראשית לא, מו).
 פד. ע"פ מאמר חז"ל: מאי דכתיב "אגורה באהלך עולמים" (תהלים סא, ה) וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמות? ... כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר, מאי קראה? - "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובר שפתי ישנים" [שיר השירים ז, י] (יבמות צג:).